

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ДОРОБКУ ВАСИЛЯ СІМОВИЧА

Козелко І. Р.

ВСТУП

Наукове вивчення об'єктів дійсності визначається логічно-поняттєвими елементами професійного знання. Саме фахова спрямованість певної галузі науки базується на тому, щоб оперувати відбірною її термінологією. У процесі пізнання діяльність мовців обробляється і закріплюється як термінолексеми. Це в загальному вигляді відображає термінотворчий процес. Термінологічна наука сьогодні характеризується складними етапами становлення. Мовознавці вивчали та поглиблювали знання про мовні поняття, а разом і враховували обставини, за яких вони набували статусу терміна. Вже наприкінці XIX – на початку XX ст. велася термінологічна робота, що відбита у граматиках, навчальних посібниках, статтях та словниках. На думку науковців, поява нового терміна у тій чи тій сфері людської діяльності є свідченням завершального науково-пізнавального процесу¹.

Протягом тривалого часу українські мовознавці своїми зусиллями виробляли наукову мову, її термінологію як загальнонаціональну. Плідними були дискусії, які розгорталися навколо термінологічної діяльності в Україні. Зокрема, дослідження лінгвістичної термінології наприкінці XIX – на початку XX ст., викликали у нас глибоке зацікавлення, оскільки в цей період термінологічно-поняттєвий апарат лінгвістичної терміносистеми виробляли лінгводидакти у граматиках та навчальних посібниках. Активними діячами мовознавчої науки на початку XX ст. були такі вчені: С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер, В. Сімович, П. Залозний, Г. Шерстюк, В. Коцовський, І. Огоновський, І. Нечуй-Левицький, Є. Тимченко, О. Курило тощо. Приділимо значну увагу у роботі дослідженню лінгвістичної терміносистеми Василя Сімовича,

---

¹ Ярошевич І.А. Українська морфологічна термінологія XX – початку ХХІ ст. : АВТОРЕФ. дис. ... канд. філологічних наук : 10.02.01 «Українська мова» ; Інститут української мови НАН України. Київ, 2008. С. 3.

оскільки актуальним є екскурс у вивчення лінгвістичної термінології в українському мовознавстві на сучасному етапі. В. Сімович ретельно проводив відбір лінгвістичного терміна на те чи те означене поняття, не був прихильником церковнослов'янських термінів, а також опирався на термінологічний досвід переважно свого вчителя С. Смаль-Стоцького, високо оцінював працю у розробці понять мовознавства інших граматистів. І.А. Ярошевич зазначав: «Початок ХХ ст. (20-ті роки) – період, що продовжував загальні традиції національного термінотворення 2-ої половини – кінця ХІХ ст.»². З проєкцією на сьогодні вважаємо, що в основі термінологічної роботи В. Сімовича – теоретико-методологічні засади кодифікації та становлення фонетичної, морфологічної, синтаксичної термінології у *«Практичній граматиці української мови»* (Раштат, 1918) та *«Граматиці української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці»* (Ляйпціг, 1921). Перед граматистом постало завдання донести до широких мас розуміння лінгвістичних термінів, оскільки він прагнув, щоб з його граматик могли навчитися української мови всі верстви населення. Із цією метою В. Сімович збирав ілюстративні матеріали націоцентричного спрямування для обох видань граматик.

Найпоказовішим вираженням понять у термінології кожної мови є її мовні засоби.

1. Наукові обшири Василя Сімовича

Василь Сімович – український науковець, подвижник культурного життя, активний громадський діяч, редактор, перекладач початку ХХ ст.

Важливо додати основні біографічні штрихи до портрету науковця.

Народився Василь Іванович Сімович 3 березня 1880 року в с. Гадинківці Гусятинського району на Тернопільщині в сім'ї народного вчителя. Він закінчив філософський факультет Чернівецького університету, здобувши спеціальність «Українська, слов'янська та класична філологія».

Протягом 1904–1914 років працював викладачем в учительській семінарії в Чернівцях, тут і розпочався його науковий шлях.

---

² Ярошевич І.А. Українська морфологічна термінологія ХХ – початку ХХІ ст. : автореф. дис. ... канд. філологічних наук : 10.02.01 «Українська мова» ; Інститут української мови НАН України. Київ, 2008. С. 9.

У 1913 році вчений захистив дисертацію «Дієслово в творах Йоанікія Галятівського» і отримав звання доктора філософії. Завдяки створеній загальнонаціональній організації «Союз визволення України» (1914 рік) В. Сімович викладав українську мову для полонених українців у таборах у Раштаті, Фрайштадті, Зальцведелі впродовж 1914–1918 років.

У 1919–1920 роках В. Сімович працював від української урядової комісії завідувачем культурно-освітнього відділу військово-санітарної місії у справах полонених українців у Берліні.

У 1921–1923 роках вчений працював редактором у видавництві «Українська наглядня» Я. Оренштайна, а з 1923 року В. Сімович – професор на кафедрі української мови в Українському Високому Педагогічному інституті імені М. Драгоманова у Празі, а згодом і завідувач цієї кафедри. Він тричі обирався ректором інституту (1926, 1930, 1933 рр.).

Саме у Празі вчений формувався як мовознавець. Він був дійсним членом Празького лінгвістичного гуртка, Українського історично-філологічного товариства.

У 1933 році після того, як Український Високий Педагогічний інститут імені М. Драгоманова закрили, В. Сімович переїхав до Львова, де його обрали редактором видань «Просвіти». Він редагував місячники «Життя і знання», «Назустріч», «Сьогочасне й минуле», які були пронизані глибокою ерудицією та вважалися чи не найінтелектуальнішими часописами початку ХХ ст. А також вчений був членом Наукового товариства імені Т. Шевченка.

З 1939 року В. Сімовича запросили працювати професором української філології у Львівський університет. Тут він організував та очолив кафедру української мови, а згодом став і першим деканом філологічного факультету.

У березні 1944 року сумна звістка сповістила про непоправну втрату Великої Людини – Василя Івановича Сімовича. Сучасники вченого характеризували його як людину лагідної вдачі, як надзвичайно працювито-наполегливу особу, яка прагнула відродження для українського народу. Відзначимо особливу дисциплінованість та уважність науковця до збирання та опрацювання мовних фактів та їхніх найменувань.

Наукова діяльність В. Сімовича визначена широким спектром таких зацікавлень, як *історична граматики української мови, діалектологія, порівняльна граматики слов'янських мов, методика мови, вступ до мовознавства, староболгарська мова, культура мови та стилістика.*

Науковий світогляд В. Сімовича був помічений та перейнятий не лише за межами України. Зокрема, Ю. Шевельов, перебуваючи у Львові, був потішений знайомством із великим професором В. Сімовичем. Ю. Шевельов присвятив вченому дві окремі статті «Життя і праця Василя Сімовича»³, які опубліковані у журналі «Слово» у 1992 році⁴. У розвідці «Незаступна втрата. Василь Сімович – мовознавець» вчений виявив, за якими напрямами у мовознавстві працював В. Сімович:

– перший напрям – це роботи з історичної морфології й фонетики української мови включно з розвідками, присвяченими українській ономастиці («Українське *що*» (1928 рік), “Zur Frage e/o im Ukrainischen” (1932 рік), «До морфології українських прикметників» (1933 рік), «Про поголоснене українське *л*» (1936 рік), «Українські іменники чоловічого роду на *-о*» (1929 рік), «Українські чоловічі імення осіб на *-но*» (1931 рік), «Історичний розвиток українських чоловічих хресних імен» (1931 рік);

– другий напрям – роботи з історії української граматики й правопису («Грамматика Лучкая» (1931 рік), «Правописні системи Драгоманова» (1932 рік), «Йозеф Їрчек і українська мова» (1931 рік);

– третій напрям – стилістичні праці («Спроби перекладів святого письма в творах Галятовського» (1930 рік), «Дещо про Шевченкову архаїзовану мову» (1939 рік), “«Недосвіт” у Шевченка» (1941 рік)⁵.

Постать науковця і його здобутки були визначними для лінгвоукраїністики. Відомо, що ім'я вченого тривалий час замовчували. Проте дослідникам вдалося зберегти пам'ять про великого вченого. У діаспорі вийшли такі праці: історико-меморіальний збірник «Василь Сімович» (Нью-Йорк, 1944 рік), брошура П. Коваліва «Василь Сімович» (Вінніпег, 1953 рік)⁶. Ю. Шевельов видав «Філологічні розвідки й статті В. Сімовича» (Оттава, 1981 рік)⁷.

---

³ Шевельов Ю. Життя і праця Василя Сімовича. *Слово*. 1992. Ч. 1(46). С. 6–7.

⁴ Там само.

⁵ Шевельов Ю. Незаступна втрата. Василь Сімович – мовознавець. Праці: у 2 т. Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. Т. 1 : Мовознавство. С. 426–430.

⁶ Ковалів П. Василь Сімович. Вінніпег : Просвіта. 1953. 38 с.

⁷ Shevelov G. Vasyľ Simovyč and his work. *Ukrainian Linguistics Studies and Articles*. Ottawa : The University of Ottawa Press. 1981. P. 756.

В Україні Л. Тарновецька (Київ, 1991 рік)⁸, М. Білоус, З. Терлак (Львів, 1995 рік)⁹, Т. Когут (Івано-Франківськ, 2007 рік)¹⁰, О. Сімович (Чернівці, 2008 рік)¹¹ доносять до читача відомості про наукову, педагогічну, просвітницьку, правописну роботу В. Сімовича у своїх статтях, життєписно-бібліографічних нарисах, виголошуючи цікаві доповіді на конференціях, що присвячені пам'яті вченого, зокрема у Чернівцях. Не обминаємо увагою і двотомне фундаментальне видання праць В. Сімовича, що його упорядкувала та видала Л. Ткач (Тарновецька) (Чернівці, 2005 рік).

О. Синявський зазначає, що на початку ХХ ст. «стан і статус української мови були особливо складними, а перед мовознавцями постала низка непростих проблем, адже не було визначено теоретичних засад формування літературної мови, кодифікування її норм, що впливало на розв'язання багатьох практичних питань, гальмувало створення вкрай потрібних словників і граматики різного призначення, практичних порадників з української мови»¹².

У 20–30-х роках ХХ ст. В. Сімович був активним діячем мовознавчої науки. Разом з іншими мовознавцями він вивчав граматику української мови, також значну увагу приділяв лінгвістичній термінології.

У цьому параграфі розглядаємо деякі погляди В. Сімовича, які були у нього на початку ХХ ст. Учений представив розмаїття науково-методичної літератури з української мови зазначеного періоду. Чільне місце у доробку В. Сімовича займають «*Практична граMATика української мови*» (Раштат, 1918 рік) та «*ГраMATика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці*» (Ляйпціг, 1921 рік), у яких, з одного боку, виявляємо мовні факти, лінгвістичні найменування, а з другого – мовний матеріал слугував

---

⁸ Тарновецька Л. Мовознавча спадщина Василя Сімовича і сучасність. *Культура слова* : респ. міжвід. зб. Київ : Наук. думка. 1991. Вип. 41. С. 52–58.

⁹ Білоус М. Терлак З. Василь Сімович (1880–1944). Життєписно-бібліографічний нарис. Львів, 1995. 178 с.

¹⁰ Когут Т.М. Педагогічна та просвітницька діяльність Василя Сімовича (1880–1944) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 ; Прикарпат. нац. у-нт ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2007. 20 с.

¹¹ Сімович О.І. Робота Василя Сімовича над унормуванням українського правопису. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Слов'янська філологія»*. 2008. Вип. 312–313. С. 178–182.

¹² О. Синявський. *Норми української літературної мови*. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго. 2018. С. III–IV.

джерелом отримання знань з граматики української мови. Це навчальні посібники, які укладені з орієнтацією на систему української мови як взірцеву, що наповнені значною мірою націоцентричними ілюстраціями із джерел літератури, етнографії, подають мовні явища та термінопоняття фонетики, морфології та синтаксису, частково морфеміки та словотвору у доступному і структурованому форматі.

Вже перше видання граматики постало у 1918 році із матеріалів, оприлюднених на мовних курсах для полонених українців за кордоном в Австрії та Німеччині. Обидві частини граматики розкривали її *практичну спрямованість*, у яких зібрані *мовні закони* (за словами вченого, розуміємо під цим поняттям граматичні правила). У цих граматиках добре продумано вживання *лінгвістичної термінології*. Н. Гуйванюк зазначає: «Молодого викладача з української філології турбує справа видання підручників для різних освітніх закладів і особливо термінологія як основа пізнання різних наук»¹³.

В. Сімович був глибоко обізнаним з тодішніми граматиками, поділяв наукові погляди, що панували на початку ХХ ст. в Україні. О. Синявський зазначає: «Запити тогочасного мовокористування стимулювали розв'язання багатьох практичних питань, шлях до відповідей на які нерідко пролягав через спеціальні наукові студії, що супроводжувалися застосуванням нових прийомів дослідження явищ мови»¹⁴.

У пропонованому параграфі зосереджуємося на огляді «Практичної граматики української мови» В. Сімовича.

Вчений у вступі до граматики подає низку слушних порад, якими корисно було скористатися, щоб знати українську мову початку ХХ ст., а також збагнути, як працювати з цим навчальним посібником. Важливими є такі статті автора праці: «До читача»; «Увід: Що таке граматика й як її розуміти», «Як же тоді розуміти науку граматики», «Що таке українська письменницька мова», «Яка це граматика», «Який правопис у граматиці», «Чи з граматики можна навчитися мови», «Як же його навчитися по

---

¹³ Гуйванюк Н. Вплив мовознавчих поглядів Василя Сімовича на формування українських граматичних концепцій у 20–30-х рр. ХХ ст. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Слов'янська філологія»*. Вип. 312–313. Чернівці : «Рута». 2008. С.216.

¹⁴ Синявський О. *Норми української літературної мови*. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго. 2018. С. IV.

українськи», у яких В. Сімович акцентував на суті розуміння граматики української мови. Так, вчений часто-густо висловлювався про таке: «ГраMATика не навчить мови, а лише живе слово, яке можна почути від мовців або ж прочитати в українських книжках, а також слід уживати правила, які подають граматики, та найважливіше – *зрозуміти духа її*, набратися *чуття*, яке в практиці являється найкращою граMATикою для кожної людини!»¹⁵. Помічаємо, що В. Сімович написав граматику для того, щоб більшість українців, а також іноземців, які прагнули знати українську мову, могли відчути важливість цієї мови, її роль у побутовому та урядовому вживанні.

У граматиці В. Сімович звертається до читача і зізнається, що у намірах було подати короткий нарис української граматики, тому вчений зібрав «всі цікавіші явища нашої мови, та, порівнявши їх із російською граMATикою»¹⁶ видав спочатку у 1916 році «*Коротку пошуку для коректорів*». У 1918 році вчений опублікував «*Практичну граматику української мови*». Зі своїх скромних переконань, автор праці натякає на ненауковість цього навчального посібника, зазначаючи: «Правда, це ще й тепер не *повна* граMATика нашої мови. Та все таки вона містить у собі майже все те, що *наразі* потрібне тим, що хочуть знати, як виглядає українська мова»¹⁷. Наголосимо, що наповненість граматики репрезентує думки лінгвіста-термінолога В. Сімовича.

Першочергово вчений призначав працю для того, щоб задовільнити потреби часу, тому вважав її *практичною*, яка на початку ХХ ст. служила настільною книгою у житті українців, бо користувалася популярністю, з неї можна було доступно вивчити українську граматику.

Автор граматики покладав сподівання «в найкоротчому часі зазнайомити читачів із найважливішими *законами української мови* та прикласти ті закони до життя, себто, використовувати ті закони в мові та на письмі»¹⁸. В. Сімович вважав, що викладені правила знайдуть застосування на практиці.

---

¹⁵ Сімович В. Практична граMATика української мови. Раштат : Укр. рух. 1918. С. 19.

¹⁶ Там само. С. 5.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само. С. 6.

Як граматист В. Сімович визрізняв те, що розуміли під поняттям «граматика» на початку ХХ ст. Вчений вкладав у цей термін *збір законів*, тобто сукупність мовних правил, які, на його думку, здатні до змін. На нашу думку, у «Практичній граматиці української мови» В. Сімович дав чіткі роз'яснення та настанови до науки граматики, деякі з них не втрачають своєї актуальності і сьогодні. Зокрема, науковець розвінчував підхід до вивчення мови, який полягав у тому, щоб завчати правила напам'ять. Він наголошував, що важливо мати свідоме чуття до мови, тоді відбувається усвідомлення того, якими ж закономірностями оперує граmatика. Вчений зазначає: «Граmatика на те, щоб дати нам свідомість, чому ми кажемо так, а не інакше», бо «*граматика освідомлює з законами мови так, як фізика з законами природи, географія з законами творення землі і т. д.*»¹⁹.

Шкільна освіта в Україні складалася таким чином, що предмети викладалися не рідною мовою для учнів, а чужою. Проте вчений був передбачливим теоретиком, тому граматику він уклав, щоб пересічному читачеві були зрозумілими правила та лінгвістична термінологія.

В. Сімович ставився з увагою до українського вчительства, яке в той час було виховане в російській школі. Вчений намагався перейти від тодішніх методичних меж. На його думку, шлях опанування української мови полягав у тому, щоб учитель збагнув принципи подачі системи мови, її терміноназв та знайшов спосіб, як цього предмету навчити інших. Винятковою була для В. Сімовича ця наука, яку він окреслив *живою, гарною*. Опираючись на те, що мовні факти та лінгвістична термінологія подаються у граматиці за розділами, маємо глибокі переконання, що граmatика була у полі зору не лише учнів, а й тодішніх граmatистів. Пригадаємо, що «Практична граmatика української мови» постала в результаті клопіткої десятилітньої праці В. Сімовича-вчителя.

Наголосимо, що вчений зважав на будову граматики, оскільки в пріоритеті визначив, що треба спершу подати опис фонетичної системи української мови, а також навчити правильно вживати «значків для звуків» та «форм» (за словами В. Сімовича), якими послуговувалася тогочасна мова. Тому науці про речення (дотримуємось термінології, яку вживав автор праці, де термін «речення»

---

¹⁹ Сімович В. Практична граmatика української мови. Раштат : Укр. рух. 1918. С. 11.

відповідає сучасному поняттю «синтаксис») у граматиці приділено менше місця. Проте зібрано те найважливіше, що слугуватиме для вправлянь на практиці. Концептуально В. Сімович побудував граматику за принципом аналізу мовного факту там, де про нього згадується чи говориться. З огляду на це «багацько законів, які відносять ся до складні, поміщено в перших частинах, щоб за ними не дуже шукати»²⁰, задля більшої зосередженості до мовних правил, що також сприяло запам'ятовуванню граматичних понять.

У «Практичній граматиці української мови» В. Сімович обмірковував шляхи впорядкування та внормування лінгвістичної терміносистеми на початку ХХ ст. У цьому аспекті важливо розглянути граматику вченого, яка відбиває закріплення лінгвістичних терміноодиниць при їхньому вживанні. Вважаємо, що пізнати світоглядні позиції В. Сімовича як термінолога вдасться у його граматиці, яка фіксувала значний пласт термінів з фонетики та граматики української мови.

Свідченням того, що лінгвістична термінологія потрапила до кола наукових інтересів вченого, є його пояснення щодо *граматичних назв* (термін В. Сімовича) у передмові до «Практичної граматики української мови». Про те, що вироблення лінгвістичної термінології було пріоритетним завданням у дослідницькій роботі науковця, свідчить те, наскільки ретельно вчений підійшов до відбору лінгвістичних найменувань у граматиці, які він утверджував методично. «Відбір чи вибір терміна – справа дуже тонка, адже в термінології, яка є невід'ємною складовою лексичного пласта мови та органічним елементом мовної системи, необхідно враховувати одночасно всю сукупність чинників, тенденцій, закономірностей»²¹.

Міркуємо, що лінгвістична термінологія у «Практичній граматиці української мови» В. Сімовича має прозору мотивацію, оскільки вона спрямована на доступне засвоєння українським учнем, читачем та всіма, хто цікавиться граматикою української мови. Розуміємо, що вчений наголошував на цінності лінгвістичної термінології на початку ХХ ст. Загалом науковець підійшов до вивчення мови крізь призму усвідомленого сприйняття лінгвістичних понять.

---

²⁰ Сімович В. Практична граматика української мови. Раштат : Укр. рух. 1918. С. 7.

²¹ Вакуленко М. Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. С. 33.

Спроби запровадження одностайної лінгвістичної термінології виходили на тодішній всеукраїнський рівень, чому сприяв активний процес підручникотворення. З цього приводу вчений писав: «Шкільні підручники мають велике значіння, бо ж вичитані в підручниках слова чи фрази вбивають ся легко в голову, й як прийдець ся потому що-небудь говорити чи писати – ці слова чи фрази самі мимоволі приходять на думку й самі, як у нас кажуть, пишуть ся. Через те, як шкільні підручники укладають ся похапцем, як укладчики їх не дивлять ся на чистоту мови, то вже цілі покоління на тому терплять»²².

Вже на початку ХХ ст. В. Сімович намагався підходити до вироблення лінгвістичної терміносистеми, роздумуючи про критерії відбору того чи того терміна. Обговорення вживання певного терміна поживішали. Про це ми читаємо у передмовах до граматики, що виходили у той час на Наддніпрянщині та Галичині, у яких автори часто-густо покликаються на термінологічні вподобання, які вони брали за основу до ухвалення того чи того терміна у своїх навчальних посібниках. Назвемо кілька тогочасних граматики: «ГраMATика руської мови» (1914 рік) С. Смаль-Стоцького, Ф. Гартнера, «Коротка граMATика української мови» (1906 рік) П. Залозного, «Коротка українська граMATика для школи» (1907 рік) Г. Шерстюка, «Методична граMATика рускої мови» (1912 рік) В. Коцовського, І. Огоновського, «Українська граMATика» (1917 рік) Є. Тимченка, «Початкова граMATика української мови» (1918 рік) О. Курило тощо. На нашу думку, в них слабкими були механізми функціонування лінгвістичної термінології, бо шляхи до утвердження лінгвістичного терміна лише накреслювалися. Звертаємо увагу і на структуру цих граматики, яка була неоднаковою. Річ у тім, що наповнення граматики головним чином залежало від підходів вчених до викладу мовного матеріалу, а також від вироблення термінологічного апарату, який науковці запроваджували та відшліфовували у своїх працях.

Ю. Шевельов зазначає, що мовознавці аналізованого періоду «зробили чимало, ще більше залишається зробити. Були підмурівки, треба було якось й зводити мури. Це було те історичне завдання і обов'язок, що постали перед поколінням двадцятих років <...> потреби школи, для дітей і дорослих, спонукали не одного

---

²² Сімович В. ГраMATика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці. Київ; Ляйпціг : Укр. накладня. 1921. С. 23.

викладача й науковця взятися за укладання підручників – граматик, орфографічних порадників, хрестоматій з мовним коментарем. Різного рівня були ці підручники, але вони виконали корисну справу»²³.

Н. Гуйванюк зазначає: «Двадцяті – початок тридцятих років ХХ ст., як відомо, в українському мовознавстві були роками Другого національного Відродження»²⁴.

Тоді мовознавці висловлювалися про стан лінгвістичної термінології не лише на сторінках своїх авторських граматик, а й на засіданнях термінологічних комісій. Зокрема, за сприяння уряду активно проводилась робота у Термінологічній комісії в Державній Канцелярії уряду П. Скоропадського, Термінологічній комісії в Міністерстві шляхів та в Головній військово-ветеринарній Управі, у Правописно-Термінологічній комісії в УАН тощо.

Т. Панько зауважує: «Від розвитку національної науки, від вписування її у загальнолюдський потенціал залежить і розвиток національної термінології, яка утверджує надбання національної науки»²⁵.

В. Сімович у «Практичній граматиці української мови» вказував на самостійність української мови, на її унікальність, що вбачається у проявах до системності, що ґрунтувалася на поглядах етнографічної школи. Одним з перших вчений помітив, що той час був *переходовим* (за словами В. Сімовича), бо українська мова відходила від надиктованих їй правил та ставала на шлях вдосконалення системи мови, національної лінгвістичної терміносистеми.

В. Сімович мав великі цілі, окреслював широкі перспективи розвитку української мови, коли писав «Практичну граматику української мови», бо хотів, щоб граматика «прислужила ся доброму ділу, щоб із неї читачі набрали ся поваги до рідної мови, щоб, пізнавши її закони, впевнили ся в тому, що вона й гарна, й багата й формами, й словами, й що вона має такі завдатки розвитку,

---

²³ Шевельов Ю. Покоління двадцятих років в українському мовознавстві. С. 311–312.

²⁴ Гуйванюк Н. Вплив мовознавчих поглядів Василя Сімовича на формування українських граматичних концепцій у 20–30-х рр. ХХ ст. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Слов'янська філологія»*. Вип. 312-313. Чернівці : «Рута». 2008. С. 219.

²⁵ Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. Львів, 1994. С.58.

що нею вискажеш усі найглибші думки й найтончі почування!»²⁶. Він вірив, що разом із знаннями рідної мови зросте і національне самовираження.

В. Сімович наголошував, що мова є об'єднуючою ланкою суспільства. Вчений підкреслював роль єдиної письменницької мови (за визначенням В. Сімовича), якою радив писати шкільні книжки і вживати на державному рівні, результатом чого буде те, що вона стане «спільною мовою цілого народу»²⁷.

На думку вченого, граматики однієї письменницької мови розставить акценти на вживанні правильної вимови, форм слів та лінгвістичних найменувань. Саме тому «Практичну граматику української мови» автор визначив граматику письменницької мови в Україні, про яку вчений виклав свої думки у відведеному параграфі. В. Сімович простежив перехід тієї чи тієї говірки в іншу, що сприяло тому, що мова стала «зрозуміла скрізь на цілому просторі України»²⁸. Вчений вказував, що в основу мови його граматики покладено наддніпрянські та галицькі течії, переважно мову творів письменників, бо на початку ХХ ст. «наддніпрянська мова почала вже збагачувати ся надбаннями австрійських Українців, головню Галичан»²⁹, що було закладено в науковій тогочасній мові.

У «Практичній граматиці української мови» В. Сімович порушував також і питання правопису, якого слід дотримуватися у науковій мові, який ухвалили у «Науковому Товаристві ім. Шевченка» у Львові і в «Українському Науковому Товаристві» у Києві. О. Данилевська вважає: «Зміна статусу української мови за періоду Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР загострила такі корпусні проблеми, як невикористованість правописних норм та відсутність єдиного правопису, функціональна обмеженість, пов'язана з несформованістю національних терміносистем, довільність слововживання»³⁰.

Вчені вважають: «Закономірним стало розгортання широких дискусій про шляхи розвитку української літературної мови,

---

²⁶ Сімович В. Практична грамика української мови. Раштат : Укр. рух. 1918. С. 8.

²⁷ Там само. С. 12.

²⁸ Там само. С. 14.

²⁹ Там само. С. 15.

³⁰ Данилевська О. Українські мовознавці як фундатори корпусної мовної політики за доби української революції 1917–1920 рр. Українська мова. 2019. № 2. С. 53–54.

теоретичні основи усталення її норм, правопису, з чим пов'язували поширення загальної освіти, розвиток національної культури, науки. Досвід багатьох поколінь мовознавців щодо вирішення складних теоретичних і практичних проблем мовного будівництва в Україні має неперехідне значення і в інших, змінених суспільних реаліях та мовно-культурних практиках»³¹.

Отже, В. Сімович увійшов в українське мовознавство як глибоко ерудований науковець початку ХХ ст. Тривалий час доробок вченого був під забороною. У радянський час ім'я та мовознавча діяльність граматикиста замовчувалися, бо йменували його «буржуазним націоналістом». Тому, вважаємо за необхідність доносити науковій спільноті відомості про вагомий внесок В. Сімовича у розбудову української мови, її лінгвістичної терміносистеми.

Н. Гуїванюк зазначає: «Наукова громадськість високо оцінювала мовознавчу спадщину В. Сімовича ще за життя вченого. Його мовознавчі погляди користувались великим авторитетом у мовознавців 20–30-х рр. ХХ ст. і в середовищі української діаспори». Вчена переконана, що «запровадження його праць у науковий обіг і практику викладання курсів української мови у вищих навчальних закладах і сьогодні матиме вагоме значення»³².

І. Ковальчук розглядає «Практичну граматику української мови» В. Сімовича «як важливий засіб для формування в особистості інтересу до мови, її звукового, семантичного, лексичного, граматичного складу. Мова – це могутнє джерело культури українського народу, засіб творення нового покоління свідомої української інтелігенції»³³.

Хоча в кінці 40-х років ХХ ст. з'явилися наукові розвідки про вченого, проте такі дослідження не претендували на вичерпність різноаспектної роботи науковця. Для сучасного дослідника цінними є погляди В. Сімовича на вироблення та нормалізацію української лінгвістичної терміносистеми на початку ХХ ст. Це дозволить

---

³¹ Синявський О. Норми української літературної мови. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго. 2018. С. IV.

³² Гуїванюк Н. Вплив мовознавчих поглядів Василя Сімовича на формування українських граматичних концепцій у 20–30-х рр. ХХ ст. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Слов'янська філологія»*. Вип. 312-313. Чернівці : «Рута». 2008. С. 222.

³³ Ковальчук І. Виховний потенціал «Практичної граматики української мови» (1918 р.) Василя Сімовича. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія*. Вип. 312-313. Чернівці : «Рута». 2008. С. 227.

збагнути процес поглиблення знань з фонетики, морфології та синтаксису, з словотвору та морфеміки, а також простежити відбір та схвалення тієї чи тієї лінгвістичної терміноодиниці.

Короткий екскурс у науково-пошукову роботу В. Сімовича у цьому параграфі не претендує на всеохопність, проте створює уявлення про мовну особистість, побіжно показує його підхід до вивчення системи української мови, унормування лінгвістичної термінології, бо перу науковця належить чимало наукових текстів з різною проблематикою. У науці ця постать znana завдяки і написанню навчальних посібників.

2. Словотворення морфологічної термінології у «Практичній граматиці української мови» В. Сімовича

У період української революції 1917–1920 років мовознавці були учасниками процесів, які показували їхні прагнення вдосконалити систему української мови, її термінологію. У цей період С. Черкасенко вважав: «Безладдя, яке панує тепер в українській ортографії й термінології, – се суще прокляття для сучасних упорядників шкільних книжок і підручників»³⁴. Тому українських лінгводидактів на початку ХХ ст. об'єднала спільна мета – виробити та відшліфувати лінгвістичну термінологію, щоб вона була зрозумілою і легко засвоювалась учнями, а також характеризувалася як надбання національної науки, попри те, що «утворені в різні часи і різними авторами українські граматичні терміни побудовані за різними принципами»³⁵.

В той час розбудова мови, опрацювання лінгвістичної термінології набували нових смислів. Відбувалося осмислення здобутків, які були зроблені у граматиці та лінгвістичній терміносистемі попередниками. Вже накреслювалися шляхи до вдосконалення фонетичної та граматичної системи української мови, оскільки поглиблювалися знання з фонетики, морфології та синтаксису в окремих розділах навчальних посібників. Тогочасна лінгвістична терміносистема все ще характеризувалася лакунарністю, дифузністю, проте термінологічна діяльність вчених проклала підґрунтя для наукових пошуків наступних поколінь.

---

³⁴ Черкасенко С. Найпотрібніші правила правопису з додатком самостійного писання. Підручник для учнів початкових шкіл. Ч. 1. Київ, 1918. С. 3.

³⁵ Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. Львів, 1994. С. 61.

В умовах стихійності В. Сімович зумів укласти синтезовані граматики української мови. Перше видання – «Практична грамати́ка української мови» (Раштат, 1918 рік), друге – «Грамати́ка української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці» (Ляйпціг, 1921 рік). Останнє видання друкувалося у видавництві «Українська накладня» Я. Оренштайна, в якому вчений працював редактором (1921–1923 роки).

У пропонуваній студії зупинимося на огляді словотвірних особливостей морфологічних термінів у «Практичній граматиці української мови» В. Сімовича. У граматиці фіксуємо *фонетичні, морфологічні та синтаксичні терміни*, що в цілому сформували *лінгвістичну терміносистему В. Сімовича*. У праці виявлено терміни з морфеміки та словотвору, які вчений не виокремлював в окремі розділи у граматиці. У цьому параграфі йтиметься про морфологічну терміносистему, яка функціонувала в аналізованому науковому тексті.

Відзначимо, що граматику В. Сімович написав як граматист та рецензент, опираючись на свій набутий досвід в Україні та поза її межами.

На початку ХХ ст. доречно було говорити про роль та вплив мовної особистості на творення й кодифікацію лінгвістичних термінів. В укладанні граматики В. Сімович прийняв відхід від церковнослов'янзмів та орієнтацію на елементи народної мови. Підготовка праці до друку полягала в тому, що до конкретних понять вчений добирав відповідні лінгвістичні найменування. Термінографічна робота В. Сімовича в певній мірі базувалася на світоглядних позиціях його вчителя в науці С. Смаль-Стоцького. Охоплені морфологічні терміни схиляють до розуміння змісту та предмету морфології як окремого розділу граматики. Тут треба враховувати і мовні уявлення вченого, його узагальнення до конкретизації фактів у мові, до їхнього означення у термінах. Л. Марчук слушно зауважує: «У зв'язку з історичним характером процесу пізнання та закріплення знання термін отримує нове визначення як вербалізований знак, який може мати низку варіантів, залежних від вибраної теорії та ступеня глибини знань»³⁶.

---

³⁶ Марчук Л. Актуальні процеси української термінографії: фіксація термінів економічної галузі. *Проблеми української термінології*: міжнар. наук. конф., 25–27 верес. 2014 р. Л., 2014. С. 21.

Науковець глибоко розмірковував над змістом мовознавчих понять у плані найбільш точного й відповідного їхнього найменування у морфологічній системі української мови. Наголосимо, що таким чином окреслювалися критерії до вироблення лінгвістичної терміносистеми В. Сімовича.

На початку ХХ ст. виявлено факт того, що лінгвістична терміносистема української мови майже внормувалась, бо вчені вже стояли на позиціях відбору вдалого поняття для терміноназв у морфології. Наголосимо, що В. Сімович добирав морфологічні терміни із українського термінофонду, подекуди з інших мов, але з урахуванням граматичних традицій української мови. Як зазначав вчений, лінгвістичні терміни «взяли зі шкільних граматик австрійської України, власне з граматики професора української мови на черновецькім університеті, д-ра Степана Смаль-Стоцького, раз тому, що вони дуже гарні й легко дають ся навіть малограмотній людині, а крім того ще й тому, що вони майже всі прийняли ся по граматиках і на російській Україні. Яких назв іще не було, а треба було їх придумати, то ми це зробили»³⁷. Оскільки термінологічний апарат морфології вчені почали розробляти ще до початку ХХ ст., відзначаємо тяглість української термінологічної традиції.

Аналізуючи морфологічну термінологію, Н. Москаленко зауважує: «Термінологічна строкатість була більш помітна у морфології й синтаксисі, ніж у фонетиці»³⁸.

Зазначимо, що українська морфологічна терміносистема пройшла шлях творення, відшліфовування й уніфікації одночасно з розвитком морфологічного вчення. Це був шлях стихійного нагромадження термінного матеріалу у граматиках та навчальних посібниках на початку ХХ ст.

У сучасному мовознавстві проблемами словотвору займалися Є. Карпіловська, І. Ковалик, В. Русанівський, І. Кочан, Т. Панько, Г. Мацюк. Загальні засади розгляду терміносистем знаходимо в працях Т. Кияк, А. Крижанівської, Г. Онуфрієнко, Н. Овчаренко, а деякі словотвірні особливості лінгвістичної терміносистеми вивчала Л. Гапон.

---

³⁷ Сімович В. Практична граMATика української мови. Раштат : Укр. рух. 1918. С. 16.

³⁸ Москаленко Н. Нарис історії української граматичної термінології. Київ : Рад. шк., 1959. С. 61.

На сучасному етапі лінгвістичні терміни з позицій їхнього словотворення були об'єктом мовознавчих досліджень. Зокрема, Л. Гапон вивчала словотвірну структуру лінгвістичних термінів мовознавчих праць Ярослава-Богдана Рудницького, що працював у діаспорі³⁹.

Цікавим є дослідження Т. Коваль, Л. Цьох, яке вчені провели для виявлення структурних особливостей термінологічної складової українських наукових текстів в галузі комп'ютерної та математичної лінгвістики на матеріалі наукової періодики⁴⁰.

В. Пілецький зазначає, що загалом «чимало місця в різноманітних дослідженнях займає етимологія і словотвірна будова термінів, що належать до різноманітних терміносистем, а також історія формування найменувань спеціальних понять»⁴¹.

У «Практичній граматиці української мови» В. Сімович описав морфологію як систему української мови у розділі «Слова». У граматиці виділено дев'ять таких частин мови: *іменник, прикметник, заіменник, числівник, дієслово, приіменник, прислівник, злучник, виклики*, які об'єднано під терміном «*частини мови*». Більшість цих частин мови характеризується тими чи тими категоріями. В. Сімович поділяв погляди свого вчителя С. Смаль-Стоцького і виділяв чотири частини мови, які йменуються *іменами* – *іменники, прикметники, заіменники, числівники*. Відмінки іменника у граматиці мають числівникове вираження, а саме: *перший відмінок, другий відмінок, третій відмінок, четвертий відмінок, п'ятий відмінок, шостий відмінок, сьомий відмінок*.

Отже, у «Практичній граматиці української мови» В. Сімович виокремив та описав дев'ять частин мови, їхні лінгвістичні категорії, які засвідчують теоретичну основу граматики з морфології та її термінології.

---

³⁹ Гапон Л. Словотвірна структура лінгвістичних термінів, ужитих у мовознавчих працях Ярослава-Богдана Рудницького. Наукові записки ТНПУ. Серія «Мовознавство». Вип. ІІ(30) 2018. С. 27–31.

⁴⁰ Коваль Т., Цьох Л. Структурна класифікація термінів українських наукових текстів в галузі комп'ютерної лінгвістики: якісні та кількісні характеристики. *Розвиток філології та лінгвістики на сучасному історичному етапі*. Матеріали ІІ науково-практичної конференції (м. Одеса, 11–12 грудня 2020 р.). Херсон : Видавництво «Молодий вчений», 2020. С. 43–47.

⁴¹ Пілецький В. Граматична термінологія Василя Сімовича і сучасність. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Слов'янська філологія»*. Вип. 312-313. Чернівці : «Рута». 2008. С. 247.

У «Практичній граматиці української мови» В. Сімович вживав назви, які є лінгвістичними термінами (*іменик, прикметник, заіменик, числівник, дієслово, приіменик, прислівник, злучник, виклики*), а також ті, які термінологізувалися (*рід, число, закінчення, особа, час, спосіб* тощо).

В. Лейчик під термінологізацією розуміє різні процеси: перший – початок використання загальноновживаної лексеми у функції терміна, другий – набуття лексичною одиницею мови спеціального призначення (нетерміном ознак терміна)⁴², бо, як відзначила Н. Москаленко, «термінологічна лексика нерозривно пов'язана з лексикою загальноновживаною, навіть побутовою»⁴³. Суто із семантичного погляду значна кількість термінів має подвійне навантаження (це стосується переважно тих одиниць, котрі постали зі слів загальноновживаних), оскільки функціонують у питомій сфері (відповідної галузі), де вони є звичними, широконовживаними, і в загальномовній сфері (оскільки в будь-якому разі входять до лексичного складу мови), де мають вузькоспеціалізований характер⁴⁴.

Творення лінгвістичної терміносистеми В. Сімовича відбувалося з урахуванням специфіки словотвору української мови початку ХХ ст. З огляду на це морфологічну термінологію, яку розробляв вчений у «Практичній граматиці української мови», доречно розглядати в аспекті словотвірних процесів. Науковці зазначають, що слід «вивчати історію терміна у зв'язку з історією поняття чи з'ясовувати особливості формування національно-мовної свідомості українського вченого в зв'язку з політичними умовами в Україні на певному історичному етапі її розвитку. Велике значення має вивчення кола прочитаної літератури чи наукової школи, до якої належить дослідник. Зрештою, важливу роль відіграє знання українських термінологічних традицій»⁴⁵. Як уже згадувалось, В. Сімович мав європейський світогляд, будучи членом Празького

---

⁴² Лейчик В.М. Терминоведение. Предмет, методы, структура. Москва : Издательство ЛКИ. 2007. С. 44.

⁴³ Москаленко Н.А. Нарис історії української граматичної термінології. К. : Рад. школа. 1959. С. 19–20.

⁴⁴ Вакуленко М. Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз. Івано-Франківськ : Фоліант. 2015. С. 34.

⁴⁵ Пілецький В. Граматична термінологія Василя Сімовича і сучасність. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Слов'янська філологія»*. Вип. 312-313. Чернівці : «Рута». 2008. С. 248.

лінгвістичного гуртка. Працюючи на теренах України, вчений стояв на тих же наукових позиціях, що й його вчитель в науці С. Смаль-Стоцький. Проте відзначимо, що до вироблення термінів з граматики вчений підходив творчо, бо зафіксовано авторські новотвори.

У пропонованому дослідженні прагнемо виявити найпродуктивніші моделі творення термінів морфології, які вживав вчений у граматиці, оскільки «розуміння словотвірних процесів допомагає збагнути закономірності утворення нових термінологічних одиниць»⁴⁶, бо «характерні риси термінів простежуються в їхній структурі, яка забезпечує ефективне вираження семантики цих специфічних мовних одиниць»⁴⁷.

У науці слушною є думка про те, що «морфологічним способом утворено близько 72 % українських лінгвістичних термінів»⁴⁸.

Н. Руколянська міркувала так: «Знання способів термінотворення і моделей, у яких вони виявляються, забезпечить формування прогнозу щодо творення нових терміноодиниць за аналогією»⁴⁹, що характерно для термінологічного словотворення на початку ХХ ст. В. Сімович увів чимало новотворів до лінгвістичної терміносистеми, які за подібністю структурних моделей поповнювали склад цієї терміносистеми.

Ми вважаємо, що найпоширенішим афіксальним способом творення термінів морфології у «Практичній граматиці української мови» В. Сімовича є суфіксальним спосіб. Розглянемо морфологічні терміни першого видання граматики вченого в аспекті їхнього словотворення:

1) усі назви частин мови у «Практичній граматиці української мови» В. Сімовича утворено з допомогою суфікса *-ик*: *іменик*, *прикметник*, *заіменик*, *числівник*, *приіменик*, *прислівник*, *злучник*, *виклики*, *чужі іменики*;

---

⁴⁶ Бондаренко Г.П. Морфологічні способи творення галузевих термінів на позначення понять лінгвістики. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. Том 31(70) № 4 Ч. 1. 2020. С. 13.

⁴⁷ Гапон Л. Словотвірна структура лінгвістичних термінів, ужитих у мовознавчих працях Ярослава-Богдана Рудницького. *Наукові записки ТНПУ. Серія «Мовознавство»*. Вип. II(30) 2018. С. 28.

⁴⁸ Виноградов В.В. Основные типы лексических значений слова. *Вопросы языкознания*. 1953. № 5. С. 3–29.

⁴⁹ Руколянська Н. Іменникові терміни на позначення ключових понять кримінального права: словотвірний аспект. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2006. № 559. С. 235.

- 2) суфікс *-ок*: *відмінок*;
- 3) суфікс *-ов-*: жіноча *шелестівкова* відміна, середня *шелестівкова* відміна, іменики *зміслові* (*змісливі* іменики), *особові* іменики, *татункові* (*родові*) іменики, *іменикові* прикметники, *особові* заіменники, *приказовий* спосіб, *порядкові* числівники, *поділові* числівники, зложені *числові* імена, *заіменикові* пні, дієслова *заіменикові* або загальні, недоконані *започинові* дієслова, недоконані *протягові* дієслова, недоконані *наворотові* дієслова, дієслова *способові*, дієслова *безнаросткові*, *спроставковані* недоконані дієслова, *спроставковане* доконане дієслово, *вказові* заіменники (*вказовий* заіменик), *співпорядкові* злучники, *ступіновання* прислівників, *обосновні* злучники, злучники *висновні*, *підпорядкові* злучники, *висказові* злучники, *часові* злучники, *причинові* злучники, *намірові* злучники, *наслідкові* злучники, *допустові* злучники;
- 4) суфікс *-ев-*: громада *рівнопнева* *голосівкова*, громада *рівнопнева* *шелестівкова*, громада *нерівнопнева* *голосівкова*, громада *нерівнопнева* мішана, громада *рівнопнева* *голосівкова* «е»-відміни, *шелестівкова* *рівнопнева* громада «е»-відміни, громада *нерівнопнева* *голосівкова* «е»-відміни, мішана *нерівнопнева* громада «е»-відміни, *нерівнопнева* мішана тверда громада, *нерівнопнева* мішана м'яка громада, *річеві* іменики;
- 5) суфікс *-ив-*: *песливі* прикметники;
- 6) суфікс *-ав-*: *розставні* злучники;
- 7) суфікс *-н-*: *збірні* іменики, *головні* числівники, *збірні* числівники, *множні* числівники, *дрібні* числівники;
- 8) суфікс *-ан-*: іменики *подумані*;
- 9) суфікс *-анн-*: *ступіновання* прикметників;
- 10) суфікс *-енн-*: *іменна* відміна;
- 11) суфікс *-отн-*: *животні* іменики, *неживотні* іменики, *заіменик зворотний*;
- 12) суфікс *-іл-* (*-їл-*): *зрубілі*, *здрібнілі* іменики, *зрубілі* прикметники, *здрібнілі* прикметники;
- 13) суфікс *-альн-*, *-яльн-*: *бажальні* прислівники, стан *страдальний*, неособові форми дієприкметника *страдального*, *бажальні* злучники, *порівняльні* злучники, *матеріальні* іменики, *порівняльні* прикметники;
- 14) суфікс *-учн-*: *сполучні* злучники;
- 15) суфікс *-ечн-*: *суперечні* (протиставні) злучники;
- 16) суфікс *-ачен-*: зложений (*невизначений*) заіменик;

17)суфікс *-яч-*: *звірячі* іменники;

18)суфікс *-ість* на позначення часу дієслова: *теперішність*, *минулість*, *давноминулість*, *будучність*.

Із проаналізованих морфологічних термінів у «Практичній граматиці української мови» В. Сімовича фіксуємо тенденцію до термінологічного словотворення. Вчений творив терміни морфології у граматиці за допомогою таких суфіксів: *-ик*, *-ок*, *-ов-*, *-ев-*, *-ив-*, *-ав-*, *-н-*, *-ан-*, *-анн-*, *-енн-*, *-отн-*, *-іл-* (*-їл-*), *-альн-*, *-яльн-*, *-учн-*, *-ечн-*, *-ачен-*, *-яч-*, *-ість* тощо. Більшість терміноодиниць із цими словотворчими суфіксами успадкувала сучасна лінгвістична терміносистема.

У науковій літературі йдеться про те, що «найбільш активними суфіксами є такі: *-ість*, *-н*, *-ивн-*, *-ічн/-ичн*, *-ов-*, *-ізм/-изм*, *-цій*, *-ацій*, *-альн*»⁵⁰.

У граматиці В. Сімовича також є суфікси, які збереглися і досі: *-н-*, *-ов-*, *-ість*, *-альн-*.

У «Практичній граматиці української мови» В. Сімовича зібрано 32 морфологічних терміни, які вчений витворив з допомогою найпродуктивнішого суфікса *-ов*. Таке твердження дає підстави ствердити про авторський спосіб словотворення у морфологічній терміносистемі на початку ХХ ст.

Сучасні термінологи відзначають продуктивну функцію суфікса *-ість* для творення термінів з ознакою абстрактності. Проте у «Практичній граматиці української мови» В. Сімовича фіксуємо лише чотири таких морфологічних терміни із зазначеним суфіксом: *теперішність*, *минулість*, *давноминулість*, *будучність*, бо вчений почав прокладати шляхи до українського термінологічного словотворення.

Значимо, що **основа прикметника + суфікс *-ість-*** – це твірна модель, яка характерна для термінологічного словотворення у В. Сімовича та його вчителя С. Смаль-Стоцького на позначення часових категорій дієслова у граматиках. Зокрема, на початку ХХ ст. у тогочасних граматиках вчені добирали такі відповідники: *теперішність* (у «Практичній граматиці української мови» (1918 рік) В. Сімовича, у «Граматиці руської мови» (1914 рік) С. Смаль-Стоцького, Ф. Гартнер) – *теперішній час* (у «Короткій граматиці

---

⁵⁰ Бондаренко Г.П. Морфологічні способи творення галузевих термінів на позначення понять лінгвістики. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. Том 31(70) № 4 Ч. 1 2020. С. 14.

української мови» (1906 рік) П. Залозного, у «Короткій українській граматиці для школи» (1907 рік) Г. Шерстюка, в «Українській граматиці» (1917 рік) Є. Тимченка) – *теперішній час* (у «Методичній граматиці руської мови» (1912 рік) В. Коцовського, І. Огоновського, у «Початковій граматиці української мови» (1918 рік) О. Курило); морфологічний термін *минулість* фіксуємо лише у граматиці В. Сімовича, *минушість* подають С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер, *минулий час* вживали П. Залозний, Г. Шерстюк, Є. Тимченко, О. Курило, що засвідчило кодифікацію цього терміна в аналізованій період, *минуший час* знаходимо у «Методичній граматиці руської мови» В. Коцовського, І. Огоновського; *давноминулість* (у В. Сімовича) – *давноминулий* (у «Короткій граматиці української мови» П. Залозного, «Короткій українській граматиці для школи» Г. Шерстюка) – *передминулий час* вживали в «Українській граматиці» Є. Тимченка, у «Початковій граматиці української мови» О. Курило; термін *будучність* позначав сучасну терміноназву «майбутній час» у В. Сімовича, С. Смаль-Стоцького, Ф. Гартнера, *будучий час* (у П. Залозного, Г. Шерстюка), *час будучий* (у В. Коцовського, І. Огоновського), *прийдучий час* (у Є. Тимченка, О. Курило). Т. Панько вважає: «Саме основи та афікси несуть основне словотвірне навантаження, оскільки в морфологічній структурі слова-терміна, утвореного шляхом афіксації, органічно закладені основи структурної систематизації, які мають першочергове значення для термінології, бо дають можливість простежити зміни в семантиці слова, пов'язані з додаванням до твірної основи так званих формальних показників – суфіксів і афіксів⁵¹.

Суфікси *-ок, -ив, -ав, -учн-, -ечн-, -ачен-, -яч-, -ан-, -анн-, -енн-* творять у «Практичній граматиці української мови» В. Сімовича поодинокі морфологічні терміни. Такий факт говорить про обізнаність вченого із ресурсами, якими розпорядилося словотвірне термінотворення на початку ХХ ст. На нашу думку, чимало цих термінів автор творив самотужки, покладаючись на власне чуття мови.

Мовознавці вважають, що «терміни, утворені здебільшого за афіксальними моделями, також мають наявну і приховану мотивованість»⁵².

---

⁵¹ Панько Т.І. Від терміна до системи: становлення політекономічної термінології у східнослов'янських мовах. Львів : Вища школа, 1979. С. 45.

⁵² Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. Львів, 1994. С. 149.

Також у складі морфологічних термінів у «Практичній граматиці української мови» В. Сімовича виявлено терміни-композиції: *дієслово, дієіменник, дієприкметник, дієприслівники, згуконідроблені виклики*, а також аналітичні терміни, що є похідними від вищезгаданих термінів: *дієприслівник теперішності, дієприслівник минулості, дієприкметник підметного (діяльного)*.

Морфологічні терміни-композиції в аналізованій граматиці утворено:

1) поєднанням дієслова та іменника в однослівному терміні (*дієслово, дієіменник, дієприкметник, дієприслівники*);

2) поєднанням іменника та дієприкметника у двослівному терміні (*згуконідроблені виклики*).

Найчисельнішими терміноназвами морфології у «Практичній граматиці української мови» В. Сімовича є такі двослівні морфологічні терміни: *іменники змислові (змисливі іменники), особові іменники, іменникові прикметники, чужі іменники, особові заіменники, приказовий спосіб, порядкові числівники, поділові числівники, заіменникові пні, дієслова способів, дієслова безнаросткові, указові заіменники (вказовий заіменник), співпорядкові злучники, ступіновання прислівників, обосновні злучники, злучники висновні, підпорядкові злучники, висказові злучники, часові злучники, причинові злучники, намірові злучники, наслідкові злучники, допустові злучники, річеві іменники, пслівні прикметники, розставні злучники; збірні іменники, головні числівники, збірні числівники, множні числівники, дрібні числівники; іменники подумані, ступіновання прикметників, іменна відміна, животні іменники, неживотні іменники, заіменник зворотний, зрубні іменники, здрібнілі іменники, зрубні прикметники, здрібнілі прикметники, бажальні прислівники, стан страдальний, бажальні злучники, порівняльні злучники, матеріальні іменники, порівняльні прикметники, звірячі іменники, сполучні злучники тощо.*

У «Практичній граматиці української мови» В. Сімовича виявлено трислівні терміносполуки: *жіноча шелестівкова відміна, середня шелестівкова відміна, татункові (родові) іменники, зложені числові імена, недоконані започинові дієслова, недоконані протягові дієслова, недоконані наворотові дієслова, спроставковані недоконані дієслова, спроставковане доконане дієслово, суперечні (протиставні) злучники, зложений (невизначений) заіменник, рівнопнева голосівкова «е»-відміна, громада рівнопнева голосівкова, громада рівнопнева шелестівкова, громада нерівнопнева голосівкова, громада нерівнопнева мішана.*

Термінологічні словосполучення з розширеною будовою виражені такими термінами у граматиці В. Сімовича, що представлені чотирисловною будовою: *грумада нерівнопнева голосівкова «е»-відміни, мішана нерівнопнева грумада «е»-відміни, нерівнопнева мішана тверда грумада, нерівнопнева мішана м'яка грумада, неособові форми дієприкметника страдального, дієслова заіменикові або загальні.*

У навчальному посібнику В. Сімовича багатокомпонентним є такий морфологічний термін, який представлений п'ятисловною структурою: *грумада шелестівкова рівнопнева грумада «е»-відміни.*

Термін морфології дієслова заіменикові або загальні доводить, що В. Сімович в аналізованій граматиці проводив науковий пошук до найбільш вдалого найменування.

Розглянемо двослівні морфологічні терміни, які В. Сімович вживає у «Практичній граматиці української мови», за їхньою частиномовною приналежністю:

1) **прикметник + іменник** (*особові іменники, іменникові прикметники, чужі іменники, особові заіменники, приказовий спосіб, порядкові числівники, поділові числівники, заіменникові пні, указові заіменники (вказовий заіменник), співпорядкові злучники, обосновні злучники, підпорядкові злучники, висказові злучники, часові злучники, причинові злучники, намірові злучники, наслідкові злучники, допустові злучники, річеві іменники, пєсливі прикметники, розставні злучники, збірні іменники, головні числівники, збірні числівники, множні числівники, дрібні числівники, іменна відміна, животні іменники, неживотні іменники, згрублі іменники, здрібнілі іменники, згрублі прикметники, здрібнілі прикметники, бажальні прислівники, бажальні злучники, порівняльні злучники, матеріальні іменники, порівняльні прикметники, звірячі іменники, сполучні злучники);*

2) **іменник + прикметник** (*дієслова безнаросткові, дієслова способів, злучники висновні, іменники подумані, заіменник зворотний, стан страждальний);*

3) **іменник + іменник** (*ступіювання прислівників, ступіювання прикметників);*

4) **іменник + прикметник (прикметник + іменник)** (*іменники змислові (змисливі іменники);*

5) **прикметник + іменник (прикметник + іменник)** (*указові заіменники (вказовий заіменник).*

Останні два приклади засвідчують шлях вироблення морфологічної терміносистеми В. Сімовича.

У трикомпонентній структурі морфологічних термінів у «Практичній граматиці української мови» В. Сімовича зафіксовано два їх типи:

1) **прикметник + прикметник + іменник** (*жіноча шелестівкова відміна, середня шелестівкова відміна, жіноча шелестівкова відміна, середня шелестівкова відміна, татункові (родові) іменники, зложені числові імена, недоконані започинкові дієслова, недоконані протягові дієслова, недоконані наворотові дієслова, спроставковані недоконані дієслова, спроставковане доконане дієслово, суперечні (протиставні) злучники, зложений (невизначений) заіменник, рівнопнева голосівкова «е»-відміни*);

2) **іменник + прикметник + прикметник** (*групада рівнопнева голосівкова, групада рівнопнева шелестівкова, групада нерівнопнева голосівкова, групада нерівнопнева мішана*).

Чотирислівна структура морфологічних термінів у граматиці В. Сімовича характеризується розгалуженими частиномовними моделями:

1) **іменник + прикметник + прикметник + іменник** (*групада нерівнопнева голосівкова «е»-відміни*);

2) **прикметник + прикметник + іменник + іменник** (*мішана нерівнопнева групада «е»-відміни*);

3) **прикметник + прикметник + прикметник + іменник** (*нерівнопнева мішана тверда групада, нерівнопнева мішана м'яка групада*);

4) **прикметник + іменник + іменник + прикметник** (*неособові форми дієприкметника страдального*);

5) **іменник + прикметник + сполучник + прикметник** (*дієслова заіменикові або загальні*).

Зафіксовано у практичній граматиці В. Сімовича один приклад, що демонструє глибоку вдумливість вченого над виробленням морфологічних термінів. Зокрема, один з термінів містить у своїй структурі п'ять компонентів: *групада шелестівкова рівнопнева групада «е»-відміни (іменник + прикметник + прикметник + іменник + іменник)*.

Терміни морфології у «Практичній граматиці української мови» В. Сімовича презентовані переважно двослівною структурою. Також були виявлені три-, чотири- та п'ятикомпонентні морфологічні терміносполуки.

У межах двослівних морфологічних термінів В. Сімович надавав перевагу їхньому творенню за такою моделлю: *прикметник + іменник* (40 термінів), у трислівних – *прикметник + прикметник + іменник* (14 термінів), чотирислівні представляють поодинокі приклади: *іменник + прикметник + прикметник + іменник*, *прикметник + прикметник + іменник + іменник*, *прикметник + прикметник + прикметник + іменник*, *прикметник + іменник + іменник + прикметник*, *іменник + прикметник + сполучник + прикметник*. Виявлено один п'ятикомпонентний термін: *іменник + прикметник + прикметник + іменник + іменник*.

Синтетичні терміни у «Практичній граматиці української мови» В. Сімовича позначають назви частин мови, деяких категорій іменника та дієслова. Їх налічується 13: *іменик, прикметник, заіменик, числівник, приіменик, прислівник, злучник, виклики, відмінок, теперішність, минулість, давноминулість, будучність*.

Отже, морфологічна терміносистема В. Сімовича позначена певними словотвірними особливостями, які збагатили лінгвістичну терміносистему початку ХХ ст. Способи творення термінів морфології у «Практичній граматиці української мови» вченого показують прояви словотворення у мовознавстві зазначеного періоду, оскільки в цей час проходив процес нормалізації та своєю роботою В. Сімович долучився до відбору найважливіших способів термінологічного словотворення на початку ХХ ст.

Простежуємо тенденції становлення і розвитку української лінгвістичної терміносистеми В. Сімовича, що характеризуються: 1) розвитком мовознавчої науки в цілому в Україні на початку ХХ ст.; 2) функціонуванням лінгвістичних термінів у лексичній системі української мови в той час; 3) впливом на наукову діяльність суспільства.

ВИСНОВКИ

Від кінця ХІХ до початку ХХ ст. корпус української мови, лінгвістичної термінології зазнав істотних змін. Шлях становлення цієї термінології позначений діяльністю і В. Сімовича, який залишив по собі чимало фундаментальних досліджень також і у сфері лінгвістичної термінології. «Практична граматики української мови» (Раштат, 1918 рік) вченого мала прихильників не лише у той час, а й тепер. Зокрема, сучасні українські мовознавці кваліфікували цю граматику В. Сімовича як таку, що стала «прообразом першої наукової граматики української мови в Україні» (Н. Гуйванюк).

Навчальний посібник постав із лекцій на мовних курсах для полонених українців, що перебували у Німеччині та Австрії за нелегких обставин Першої світової війни. Справедливо, що граматику вченого відносили до типу найповніших та найавторитетніших видань з граматики української мови.

У «Практичній граматиці української мови» В. Сімович виклав теоретичні засади концептуального підходу до граматичних явищ і лінгвістичної термінології. Йому вдалося передати лад української мови, вживання лінгвістичних термінолексем морфології, якими послуговувалися на початку ХХ ст. в Україні та далеко за її межами.

Підсумовуючи викладене, скажемо, що граMATика В. Сімовича має всі підстави на те, щоб претендувати на визнання її високого тогочасного рівня науковості, який засвідчив її реалізацію на практиці. Причиною впровадження наукового підходу у написанні цієї граматики послужила глибока обізнаність вченого у становищі мови та лінгвістичній термінології на початку ХХ ст.

В. Сімович виробив терміни морфології у граматиці, покладаючись на словотвірні ресурси української мови. Досі збереглися суфікси морфологічних термінів *-н-*, *-ов-*, *-ість*, *-альн-*, які показують внесок вченого у вчення про український словотвір морфології на початку ХХ ст. У першому виданні граматики В. Сімович виробив морфологічні терміни, що характеризуються прозорою структурою для розуміння та доступністю для їхнього вивчення.

АНОТАЦІЯ

Все частіше науковці приділяють увагу дослідженню історії українського терміна. Початок ХХ ст. ознаменувався науковими пошуками задля становлення та розвитку лінгвістичної терміносистеми. Досліджено словотвірні особливості морфологічних термінів у «Практичній граматиці української мови» В. Сімовича. Зафіксовано поодинокі суфікси *-ок*, *-ив*, *-ав*, *-учн-*, *-ечн-*, *-ачен-*, *-яч-*, *-ан-*, *-анн-*, *-енн-*, які пройшли апробацію у граматиці вченого. У навчальному посібнику В. Сімович витворив суфікси *-н-*, *-ов-*, *-ість*, *-альн-*, які сьогодні вважають найпродуктивнішими словотвірними моделями. Простежено, що у «Практичній граматиці української мови» В. Сімовича найуживанішим є суфікс *-ов* (утворено з його допомогою 32 морфологічних терміни). Ми стверджуємо, що термінологію розділу граматики «Морфологія» вчений уклав, поєднавши досвід граматиста-термінолога та тогочасні тенденції термінологічного словотворення.

Література

1. Shevelov G. Vasyl' Simovyč and his work. *Ukrainian Linguistics Studies and Articles*. Ottawa : The University of Ottawa Press. 1981. P. 756.
2. Білоус М. Терлак З. Василь Сімович (1880–1944). Життєписно-бібліографічний нарис. Львів, 1995. 178 с.
3. Бондаренко Г.П. Морфологічні способи творення галузевих термінів на позначення понять лінгвістики. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. Том 31 (70). № 4 Ч. 1. 2020. С. 13.
4. Вакуленко М. Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз. Івано-Франківськ : Фоліант. 2015. С. 33.
5. Виноградов В.В. Основные типы лексических значений слова. *Вопросы языкознания*. 1953. № 5. С. 3–29.
6. Гапон Л. Словотвірна структура лінгвістичних термінів, ужитих у мовознавчих працях Ярослава-Богдана Рудницького. *Наукові записки ТНПУ. Серія «Мовознавство»*. Вип. II (30) 2018. С. 27–31.
7. Гуйванюк Н. Вплив мовознавчих поглядів Василя Сімовича на формування українських граматичних концепцій у 20–30-х рр. XX ст. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Слов'янська філологія»*. Вип. 312–313. Чернівці : «Рута». 2008. С. 216.
8. Данилевська О. Українські мовознавці як фундатори корпусної мовної політики за доби української революції 1917–1920 рр. *Українська мова*. 2019. № 2. С. 53–54.
9. Ковалів П. Василь Сімович. Вінніпег : Просвіта. 1953. 38 с.
10. Коваль Т., Цьох Л. Структурна класифікація термінів українських наукових текстів в галузі комп'ютерної лінгвістики: якісні та кількісні характеристики. *Розвиток філології та лінгвістики на сучасному історичному етапі* : матеріали II науково-практичної конференції (м. Одеса, 11–12 грудня 2020 р.). Херсон : Видавництво «Молодий вчений». 2020. С. 43–47.
11. Ковальчук І. Виховний потенціал «Практичної граматики української мови» (1918 р.) Василя Сімовича. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Слов'янська філологія»*. Вип. 312–313. Чернівці : «Рута». 2008. С. 227.
12. Когут Т.М. Педагогічна та просвітницька діяльність Василя Сімовича (1880–1944) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 ; Прикарпат. нац. у-нт ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2007. 20 с.

13. Лейчик В.М. Терминоведение. Предмет, методы, структура. М. : Издательство ЛКИ. 2007. С. 44.

14. Марчук Л. Актуальні процеси української термінографії: фіксація термінів економічної галузі. *Проблеми української термінології* : міжнар. наук. конф., 25–27 верес. 2014 р. Л., 2014. С. 21.

15. Москаленко Н. Нарис історії української граматичної термінології. Київ : Рад. шк. 1959. С. 61.

16. Панько Т.І. Від терміна до системи: становлення політекономічної термінології у східнослов'янських мовах. Львів : Вища школа. 1979. С. 45.

17. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. Львів, 1994. С. 58.

18. Пілецький В. Граматична термінологія Василя Сімовича і сучасність. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Слов'янська філологія»*. Вип. 312–313. Чернівці : «Рута». 2008. С. 247.

19. Руколяньська Н. Іменникові терміни на позначення ключових понять кримінального права: словотвірний аспект. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2006. № 559. С. 235.

20. Синявський О. Норми української літературної мови. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго. 2018. С. III–IV.

21. Сімович В. Граматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці. Київ ; Ляйпціг : Укр. Накладня, 1921. С. 23.

22. Сімович В. Практична граматика української мови. Раштат : Укр. рух. 1918. С. 19.

23. Сімович О.І. Робота Василя Сімовича над унормуванням українського правопису. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Слов'янська філологія»*. 2008. Вип. 312–313. С. 178–182.

24. Тарновецька Л. Мовознавча спадщина Василя Сімовича і сучасність. *Культура слова* : респ. міжвід. зб. Київ : Наук. думка. 1991. Вип. 41. С. 52–58.

25. Черкасенко С. Найпотрібніші правила правопису з додатком самостійного писання : підручник для учнів початкових шкіл. Ч. 1. Київ. 1918. С. 3.

26. Шевельов Ю. Життя і праця Василя Сімовича. *Слово*. 1992. Ч. 1(46). С. 6–7.

27.Шевельов Ю. Життя і праця Василя Сімовича. *Слово*. 1992. Ч. 2(47). С. 6–7.

28.Шевельов Ю. Незаступна втрата. Василь Сімович – мовознавець. Сімович В. Праці: у 2 т. Чернівці : Книги – XXI, 2005. Т. 1: Мовознавство. С. 426–430.

29.Шевельов Ю. Покоління двадцятих років в українському мовознавстві. С. 311–312.

30.Ярошевич І.А. Українська морфологічна термінологія ХХ – початку ХХІ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» ; Інститут української мови НАН України. Київ, 2008. С. 3.

Information about the author:

Kozelko Iryna Romanivna,

Candidate of Philological Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Studies,

Danylo Halytskyi Lviv National Medical University

69, street Pekarska, Lviv, 79010, Ukraine